

Az olvasók számára rendkívül gyorsan kiderült, hogy a 2013-ban megjelent *Fejtől s lábtól* egészen más elbeszélismódot és nyelvet működtet, mint Tompa Andrea első regénye, *A hóhér háza*. Az szintén elég hamar nyilvánvalóvá válik, hogy a főképp Kolozsváron játszó regényben a 20. század elejének életét és a regény cselekményét két énelbeszélő közvetíti, akiknek szubjektív megszólalásmódja és nyelve nem nevezhető szokványosnak. Nemcsak a kolokviális modor, a rendszerességet és következetességet nélkülöző, sokszor csapongó, szertelen megnyilvánulások tűnnek eleinte nehezen követhetőnek, az is előbb-utóbb megmutatkozik, hogy a szereplők nyelve nem egyszerűen archaizáló, nem egy adott korszak nyelvállapotát, az erdélyi regionális köznyelvet támasztja föl, hanem tájnyelvi szavak, orvosi szakkifejezések, a korabeli tudományok nyelve, valamint familiáris és egyéni szóalkotások is színesítik, variálják. A regény nyelvezete, stílusa túlcsondul, kívül kerül a szubjektív műfajokhoz – napló, memoár, mondott, belső monológ – köthető, a megszólalás formáját, módját egyértelműsítő nyelvi regiszterekből, és nem ritkák az úgynevezett nyelvi sztenderdhez viszonyított eltérések, nyelvi vétségek, hibák, amelyeket egy mai magyartanár talán rendre kijavítana.

Visy Beatrix 75

„NEM-E KÁR”

Az előbeszéd (hiba)poétikája

Tompa Andrea *Fejtől s lábtól*

című regényében

Nem kell túl sokáig keresgélni a szövegben, hogy nyelvi hibával, a mai nyelvhasználat és helyesírás szerint helyesnek tartott elemektől kevésbé vagy pregnánsabban eltérő nyelvi jelenségekkel találkozzunk.¹ Bizonyos archaizáló vagy tájjellegű jelenségeken viszonylag gyorsan napirendre térne az olvasó, már csak korábbi irodalmi tapasztalatai alapján is, ám ez esetben a nyelvi, nyelvhelyességi hibák, pongyolaságok és a helyesírási szabályoktól való eltérések egy rendkívül karakteres és rengeteg – a mű szereplőit, megszólalásmódját, elbeszélői pozícióit érintő – kérdést implikáló prózanyelvet eredményeznek, s mindezek, ahogy majd látható lesz, összefüggésbe hozhatók a mű tartalmi-gondolati vonatkozásaival is.

Tompa Andrea *Fejtől s lábtól* című regényének két elbeszélője van, két orvostanhallgató, akik Kolozsváron végzik orvosi tanulmányaikat az 1910-es években, és a világháború idején válnak praktizáló orvosná. A cselekmény a 20-as évek elejéig tart, a trianoni békekötést követő évekig. A más-más társadalmi közegeből érkező fiatal, a Brassó környéki aljegyző fia és az enyedi

zsidó kereskedő lánya már eleve különböző családi, vagyoni, kulturális helyzetből kerül az egyetemre, a fiú esetében az orvosi pálya választása az apai akarattal, a jogi pálya családi, köznemesi hagyományával feszül szembe, és már eleve kompromisszum eredménye, hogy a fiúnak a bécsi vagy budapesti egyetem helyett a kolozsvárit kell választania. A női főszereplőknek nemcsak a család ellenállását, a kvázi kitagadást és ennek anyagi következményeit kell viselnie, a női hallgatók száma és helyzete a korabeli felsőoktatásban szintén rendhagyó pozícióba helyezi őt. Ezek a társadalmi, egzisztenciális meghatározottságok nemcsak a szereplők külső körülményeit, életvitelét, szokásait határozza meg, hanem nézőpontjukat, szemlélet- és gondolkodásmódjukat is, ám mindezek mégsem eredményeznek feltűnő különbségeket nyelvezetükben, beszédmódjukban, s ennek a regény szempontjából szintén jelentősége van. Már ez a jellegzetesség is megsejtetheti azt, ami az olvasói tapasztalat során is mindinkább egyértelműbbé válik, hogy Tompa Andrea a két első személyben beszélő fiatal szájába egy sajátos nyelvet adott, amely nem felidéz, újraalkot, imitál egy, a szereplők személyiségéhez is passzintható reális nyelvállapotot, mivel a regény nyelvezete, tehát mindkét szereplői megnyilatkozási módja mind a mai, mind az akkor használt köznyelvtől eltér. Tehát egy olyan konstruált nyelvről, stilizációról van szó, amely nem valamely régió, korszak nyelvállapotának rekonstrukciója, restauratív helyreállítása, hanem ehhez a korszakhoz, városhoz, társadalmi közeghez, orvosláshoz és főleg két elbeszélője alkatahoz teremtett nyelv, ahogy ezt már az eddigi recepció is kiemelte,² s ez a konstrukció számos nyelvi eszközt bevet, a nyelvnek számos aspektusát felhasználja.

A két fiatal orvosnövendék – teremtett – nyelve élőbeszédszerű. Egyelőre induljunk ki ebből a nagyvonalú kijelentésből, mert ahogy később látható lesz, az élőbeszédszerűség mikéntje a regény egyik legvitatottabb, legtöbbet reflektált kérdése. Ez a nyelv fesztelen, kötetlen, s e hatás felkeltésének része a következtelen nyelvhasználat, a pongyolaság és a nyelvi hiba is.

A korszak regionális köznyelvtől megidézhető megszólalásmód alaprétege tehát egy archaizáló, tájnyelvi elemeket, a mai szóhasználatból kikopott szavakat is felhasználó nyelv, amelyet tovább színeznek az idegen – vagy sokszor az elbeszélők által (sajátosan, rosszul) magyarított – szavak, orvosi szakki-fejezések, a korabeli társadalmi működést, életmódot jellemző divatszavak, idiomatikus jellegű vagy idiolektusként is értelmezhető nyelvi elemek. A mai nyelvtani szabályok felrúgása pedig nemcsak az archaikusabb nyelvtani formák használatának köszönhető, hanem a nyelvi, nyelvhelyességi hibák teljes parádéjának. S ezek közül sok olyan hiba van, amely leginkább az élőbeszédhez kapcsolódik, ezek némelyike mai nyelvhasználatunkra is jellemző. A hibák egy része jól tipologizálható, ezek közül néhány jellegzetes fajta megmutatása

rávilágít a hibák tettenérhetőségére, szétszalazhatóságára, ugyanakkor érdemes hangsúlyozni, hogy ezek halmozottan, a beszéd- és nyelvfolyamok „természetes” áradásában keverednek, és összességükben hozzák létre a megszólalók és a regény nyelvezetét.

A jellegzetes hibákhoz tartozik a névelőhasználat következtelensége, elmaradása;³ az *-e* kérdőszó helytelen használata eldöntendő kérdésekben, amely a mai élőbeszédben is ismert jelenség, ám az átlagos nyelvhasználók számára most is „fülsértő”. A regényben elsősorban arra található számos példa, amikor az *-e* kérdőszó a tagadószóhoz kapcsolódik a ragozott ige (állítmány) helyett.⁴ Kevésbé zavaró és kevésbé hallható a *-ban*, *-ben* határozóragok pontatlan, pongyola használata (*-ba*, *-be* formában), amely a mai nyelvi szabályok alapján az irányhármasság elleni vétség,⁵ a mai közoktatásban helyesírási, nyelvhelyességi hibának számít, ugyanakkor nyelvtörténetileg és a mindenkori nyelvhasználat tekintetében vitatható lehet hibának tekinteni.⁶ A magánhangzók hosszúságának hibáit a mai helyesírás tükrében vizsgálhatjuk csak, hiszen a 20. század első felében még rengeteg lexéma szó belseji vagy -végi magánhangzója ingadozott helyesírás tekintetében rövid és a hosszú között, Tompánál ilyeneket találunk például: *Kárpát Egyesület*, *irodalmi körok*, *hőlgycy*, *szorúlt*, *szűl*, *borúl* és a helyzetet az írógépek és nyomdagépek betűkészletének hiányosságai is bonyolították. Hasonlóan a korabeli helyesírás ingadozását idézik meg a mássalhangzók hosszúságának megnyújtása például a *vajjon*, a *lessz* és az *egésszen* szavakban. A szövegben található ragozási, egyeztetési hibák is, amelyek szintén nyelvtani hibának számítanak. Ezek igen változatos módokon jelentkeznek, a viszonylag gyakori egyes szám, többes szám egyeztetésének eseteitől,⁷ a határozott, általános ragozás vagy a kötelező vonzat tévesztésén⁸ és a főnevek toldalékolásának rontásán át (a többalakú szótövek eltérő toldalékolású használata bizonyos esetekben akár regionális, tájnyelvi vagy archaikus formának is felfogható)⁹ az egészen egyedi esetekig.¹⁰ További jellegzetesség még a vonatkozó névmások roncsolt használata, ami a mai köznyelvben is ismert jelenség. Számos helyen a vonatkozónévmási – tagmondatokat összekapcsoló – kötőszók: *ami*, *amely*, *aki*, *amit*, *ahol* stb. alakok helyett a *mi*, *mely*, *ki*, *mit*, *hol* stb. alakok találhatóak.¹¹ A mai beszélt nyelvben manapság jobban elfogadott a kötőszavak halmozása, de magyartanári reflexek visszafordításaként, rontásaként találhatjuk meg visszatérően a *de viszont* a sokat osztorozott (mondatkezdő) kötőszóhalmozást: „De viszont nem szabad sírni.”¹² A nyelvi stilizáció részeként említhető a passzív szerkezetek nagy száma,¹³ valamint a szórend megcsavarása, inverziói,¹⁴ amelyek idegenszerűvé, távolivá teszik a nyelvet.

A tájnyelvi és az archaizáló tendenciák nem minden esetben választ-
hatók el élesen egymástól, hiszen például az *ittén, ottan, mostan* hosszabb
alakok mindkettő regiszterbe beleillenek, az *őtet* ugyanakkor inkább tájnyel-
vinek tűnik, de a régiségből is ismertek lehetnek a névmások hosszú,
78 kettős ragozásának esetei. A tájnyelvi, regionális jelenségek leginkább
a hangzóváltozatokban – *köll, második, lábomon, onokák* – és a szó-
kincsben érhető tetten, a megszólalók jellegzetes szóhasználata a *mindég,*
kisdég, mucsok, szerusz, elpallani, éppeg, de a határon túl ma is használatosak
a *murok* vagy az *ejsze* kifejezések.¹⁵ „Zajzonba szívesen időztem volna még, oly
ízlésesen főztek, se nem zsíros, se nem szegényes, hanem *éppeg* jó egészséges
székely ételek. *Kisdég* azért sok káposzta s krumpli, de nagyon jól *megkészítik*
– így beszélnek itt, már én is tudom mondani a székelyt. Kérdeztem, *nem-e*
lessz vaj-egy nap gombatokány...”¹⁶ Szintén a regény egyéni stílusához tarto-
zik, hogy az elbeszélők gyakran az *ember* szót használják általános alanyként,
amikor a világról, orvoslásról, a korabeli közegről tesznek megfigyeléseket,
meglátásokat, illetve az egyes szám első személyű névmás és megszólalásmód
helyett, ezáltal is eltávolítva és általánosítva a magukról elmondottakat.¹⁷
Összességében az önmaguk külső szempontból való szemlélésének, a világhoz
való viszonyuk rögzítésének, az önreflexiónak eszköze ez.

Az archaizáló vagy archaikus kifejezéseket szintén nem kell sokáig ke-
resnünk a szövegben, megtalálhatjuk például a feltételes mód régies rago-
zása a *kérdezhetnők, nevezhetnők, mondhatnók,* de a *béírás* és a *befeküszünk*
alakok is régiesen hatnak. Előfordul, hogy egy mondaton belül halmozottan
szerepelnek az archaizáló elemek: „*Mondotta* is, hogy a fürdő át *lessz* adva
jövőre, s hogy már meg is lett véve, s nagy fejlesztések lesznek, s új doktor
jön, ki *mostan* még csak tanonc. *Elbúcsúzáván* mondtam, hogy a fejlesztések
biza igen örvendetesek volnának.”¹⁸

A regény sajátos stílusához erősen hozzájárulnak az idegen szavak,
kifejezések, ezeknek egy nagy része a korabeli orvosi szakzsargonból szár-
mazik. Gyakori használatuk megmutatja, hogy a szakkifejezéseknek még sok
esetben nincsenek magyar köznyelvi megfelelői, különösen feltűnő ez olyan
betegségeknél, orvosi, egészségügyi területeknél, amelyek a 20. század ele-
jén újdonságként, új technológiaként, módszerként, felfedezésként jelentek
meg, vagy új divatként (mint a fürdőorvoslás), illetve a modern életmód ele-
meként jelentkeztek. Az idegen szavak használata önmagában nem számít
vagy számítana nyelvi hibának, ám a két orvostanhallgató megnyilatkozása-
iban sokszor okoz fennakadást helytelen kiejtésük, toldalékolásuk, s a he-
lyesírásuk is váltakozik a magyar kiejtéshez idomítás és az idegen alakok
megtartása terén, s a beszélt, élőszerű lendületben, áradatban a két el-
beszélő természetszerűen nem is törekszik ezek helyes vagy egységes hasz-
nálatára. Az elbeszélők által használt idegen kifejezések általában nem

okoznak megértési nehézséget, mivel ezek közül jónéhány azonos vagy némileg módosult jelentéssel meghonosodott azóta, beépült a magyar kiejtési és helyesírási rendszerbe, mint a *saison*, *typus*, *conditio*, *reklámál* ('reklámoz'), *satin* ('szatén') vagy a nemzetközi szavak közé sorolható mint a *liqueur*, *cigarette*. Az idegen szavak más része pedig, ahogy ez már 79 említést kapott, az orvosi szaknyelvhez tartozik vagy a 20. század eleji német hatású fürdő kultúra kifejezéseire, mint a *kursalon*, *kurtaksa*, *badführer*, *strand*.

Az eddig leírtakból, a hiba előfordulási fajtáiból tehát egyértelműen megmutatkozik, kirajzolódik, hogy a regény elbeszélője a mai köznyelvtől igen eltérő, attól nyelvtörténetileg és nyelvjárásilag is eltávolított módon szólalnak meg, s ezt a „stilizált nyelvi mutatványt”¹⁹ és nyelvi idegenséget, másságot majd ötszáz oldalon át kitarítja a mű, s ennek a stilizációnak szándékolt jellegzetessége, hogy a két elbeszélőszólam nyelvileg nem különül el egymástól, s az egyes fejezetek elején sokszor nem tudja az olvasó, hogy a férfi vagy nő monológját kezdi el olvasni. Az élőbeszédszerűség, a közvetlen tónus szintén végigvonul a narráción, amit a közvetlen, sokszor hirtelen belekezdő vagy témát váltó, csapongó fordulatok mellett többek között a *szerusz* vagy a gyakori *kérdem, kérdem én* közbevetésekkel ér el az alkotó. Ez a közvetlenség már a mű kezdetét is jellemzi, mintha egy beszélgetésbe vagy történetmesélésbe csöppenne bele az olvasó: „Mindenesetre apám a válaszadást nem siette el.” „Na most mit lehetett csinálni.” — kezdődik a férfi által elbeszélte első, illetve a nő által elbeszélte második fejezet. De a későbbiekben is hasonló közvetlenséggel indulnak az egyes részek, mintha az elbeszélő csak levegőt vett volna történetmesélés közben, és folytatja mondókáját, mondhatni sztoriban van. Mintha az egyes fejezetek egy nagyobb egységből lennének kiszakítva.²⁰

Ugyanakkor, hogy az eddigi recepció legtöbbet tárgyalt kérdéséhez érjek,²¹ a szöveget mégsem lehet a két elbeszélő szereplő monológjaként, hangzó beszédeként értelmezni. A közvetlenség ugyan az elbeszélők térbeli és időbeli meghatározottságát, jelenlétét látszik hangsúlyozni, de más hasonló, szubjektív műformákkal szemben itt nem tudjuk meg, hogy pontosan ki, hogyan és miért mondja vagy rögzítette a szöveget vagy szövegeket, és a mű nemhogy nem igazít el, hanem mintha szándékosan el is bizonytalanítana e kérdésekben. A szöveg alig-alig reflektál saját fikatív létrejöttére, céljára, s egyáltalán nem derül ki, hogy helyenként miért marad ki több év, máskor meg miért kap teljes fejezetet egy délután leírása. A szöveg hol tudatfolyamnak, hol naplónak, hol memoárnak mutatkozik, s ahogy Szarvas Melinda²² megállapítja folyamatosan billeg az élőbeszéd és a lejegyzett szöveg között. Ehhez a műfaji-formai mozgáshoz, bizonytalansághoz hozzájárul az időrend

felborulása, gyakori csúszása, az időbeli ugrások, az elhallgatások, és az is, hogy az egyes fejezetek eltérő léptékűek, hol egy-egy nap, hol egy hét, de olykor hónapok, sőt évek eseményeit beszélik el.

80 A hangzó monológ lehetőségét olyan szövegrészek lehetetlenítik el, amelyekben az elbeszélők leveleket idéznek szó szerint, például a fiú apai levele olvasható teljes terjedelemben a mű elején, de később is van rá példa.²³ Hasonlóan elbizonytalanítja a szöveg státuszát az *Alcoholismus* fejezet, amelyben a medika lépésről lépésre ismerteti tudományos dolgozatát, Lechner Károly professzor megjegyzéseivel együtt, s részleteket idéz a tudományos munkából. Ez a rész kifejezetten úgy hat, mintha egyszerre olvasnánk a dolgozatot, és mellette hallanánk mind Lechner, mind az elbeszélő kommentárjait. Ez a fejezet kifejezetten az írott vagy mondott narráció eldönthetlenségét viszi színre, illetve a két forma együttes működtetését lehetne még feltételezni, de az egész jelenet utólagos elbeszélése további kérdéseket vet fel. Szintén az élőbeszéd ellen tartanak a részletes és információgazdag ismeretterjesztő leírások, esszéisztikus betétek, például az erdélyi fürdőkről, a pesti fürdőkulturáról vagy a sebészet fejlődő tudományáról. Az ilyen fejezetek, pontos adatokat is tartalmazó, részletező leírások szinte teljesen kizárják a mondott monológok eshetőségeit, s joggal merül fel memoárként, (napló)jegyzetként, feljegyzéseként értelmezni az egyes fejezeteket, továbbá más szövegtípusok lehetősége is rendre felmerül, egyes fejezetekben mintha a medika már említett egyetemi dolgozatait olvasnánk kommentárokkal ellátva, ám hogy a közbevetett megjegyzések mondott vagy írott reflexiók, szintén nem dönthető el. Másutt a szöveg érthető a fürdőhelyeken tett felmérő munka jelentéseként, beszámolójaként is.²⁴

Még egy kicsivel tovább bonyolítja a kérdést a mű, pontosabban ennek a teremtett nyelvnek a helyesírása. Amennyiben szóbeli monológként értelmezzük a szöveget, az előttünk megjelenő szöveg helyesírása további kérdéseket generál. Ha az írást a hangzó beszéd levetítéseként gondoljuk el, akkor érthető, hogy a szöveg miért tér el sok esetben a mai helyesírástól a magánhangzók és mássalhangzók hosszúságában, ez esetben a kiejtés (hangzás) elvét érvényesíti az írásképpen is.²⁵ Viszont a hangzás tükröztetése nem indokolja a külön-, egybeírás eseteit (*ivó kúra, össze vissza*), például az igekötők szabad morfémaként való használatát, vagy az összetett kötőszók szétválasztását, hiszen ez a hangzó beszédben nem jelenik meg, pontosabban nem hallatszik.²⁶ (Ráadásul mindez a regényben szintén nem következetes.) A szerzőnek tehát számolnia kellett azzal, hogy az olvasó látni, olvasni fogja a szöveget, tehát a helyesírással is rájátszik konstruált, archaizáló nyelvezetére, illetve a még kevésbé szabályozott, ingadozó század eleji helyesírást használja a korhangulat megteremtésének érdekében. De mindez még ennyi magyarázatot se igényel, ha a két szubjektív folyamat mégiscsak rögzített írásként értelmezzük.

Bár az olvasó írott szöveget olvas, de ez nem bizonyítja azt, hogy az olvasottak a fikció terében is írott szöveggént léteznek. Több olyan hely van a műben, amely viszont épp a lejegyzés lehetőségét, a mű írott szöveg mi-voltát igyekszik cáfolni, sőt, megkérdőjelezi az írás, a napló értelmét, létjogosultságát is. A medika önkielégítésről szóló eszmefuttatása a 81 következőképpen zárul (miután sajnálkozik, hogy ezt a kérdést senkivel nem fogja tudni megbeszélni): „Viszont leírni sem volna lehetséges s értelmes cselekedet e chaothicus elgondolásaim a nemi érzésről, hiszen nekem ilyes bonyolult dolgokhoz nincs képzelőerőm, hogy én ezt most írás által kibontogassam, mint valami rosszul sikerült hímzést, és irodalmi tehetségem sem megfogalmazni. Be kell érjem tehát a magam dilemmáinak forgatásával a fejemben”²⁷ Amikor pedig az erdélyi fürdőkről szóló jelentésről van szó, a medikát félelemmel tölti el az írás elkészítésének gondolata: „Mindenesetre, hogy velem szemben irodalmi elvárások is vannak támasztva, nagyon megbetegített. Mert én irodalmilag nagyon alacsony szinten állok [...]. De viszont én nem tudok szépen komponálni, illetőleg fogalmazványokat írni. És hogy most már levélírásban se gyakorlom magam, mert meg lett szakítva a levelezés a szülői házzal, és nem írok mást, csak a tudományos jegyzeteket.”²⁸

A regény vége és végkifejlete még csavarosabbá, feloldhatatlanabbá teszi az írásbeliség, szóbeliség kérdését. Egyrészt a közös mi-ként való egyesülés radikálisan számolja fel az addigi én-beszédeket, amelyeknek ha formája nem is rögzíthető (és az egyes szövegek sem különülnek el stílárisan), de tartalmukról összességében elmondható, hogy a felnőtt identitás megteremtése és artikulálása tűnik az elbeszélők legfőbb „tevékenységének”. Tanulmányai megkezdésével mindkét szereplő azzal a feladattal szembesül, hogy – családi támogatottság hiányában – egyedül kell boldogulnia a világban, s önmagának kell megteremtene tágan értett egzisztenciáját, számos döntést kell hoznia életével, szakmai haladásával kapcsolatban, valamint megkettőjük esetében a magány leküzdése és a társtalálás vágya mint szolipszista jellegű én-gyakorlatok gyakran kerülnek a gondolatmenet előterébe. Tompa Andrea szereplőinek tevékenysége, nyelvfolyama legtermékenyebben talán az énnel való törődés etikája felől közelíthető meg,²⁹ amelyről Foucault beszél *Az önmagáság technikái* című szövegében: „az önmagáság technikái, melyek az egyén számára lehetővé teszik, hogy egyedül vagy mások segítségével a saját testén és lelkén, a saját gondolatain, viselkedésén és életmódján különböző műveleteket végezzen el, megváltoztassa önmagát, hogy ezáltal elérje a boldogság, a tisztaság, a bölcsesség vagy a halhatatlanság valamilyen állapotát”.³⁰ Az önmagunkkal törődés „az aktivitásként [...] értett lélekkel való törődés”,³¹ melyet

a kereszténység leginkább a test elvetéseként értelmezett, ám ez eredetileg a sztoikus hagyományban az éthosz, egy személyre szabott etikai alapállás kialakítását jelentette.³² A technika szó, eredeti értelmében, az önmagasság

fejlesztésének gyakorlati(as) aspektusára hívja fel a figyelmet, olyan
82 tudást jelent, amit gyakorlás révén lehet elsajátítani és tökéletesíteni, s háttérben az a foucault-i elgondolás áll, amely a Tompa-regény világra és szereplőinek fejlődési ívére is érvényesíthető, hogy az emberi létezés nem lezárt, statikus létmód, hanem a valamivé válás folyamatos mozgása, változása jellemzi. Az önmaga(ság) megteremtése nem pusztán az egyediségben kimerülő önmeghatározást jelent, hanem egy jobb, tökéletesebb egzisztenciának a megteremtését. Azon túl, hogy a regényben a változás, ideiglenesség, tranzitivitás számos aspektusban jelentős szerepet tölt be, olyan építőelemekben is, mint a nyelv, elbeszélési mód és az elbeszélőszereplők mozgása, fejlődése, legalább ugyanakkora jelentőséggel bír. A szereplők által használt kevert, stilizált nyelv, az élőbeszéd és írás kérdésének eldönthetetlen billegése szintén összefüggésbe hozható Foucault idézett szövegével, aki az „önmagunkkal való törődés” kultúráját és történetét vizsgálva az önmagunkon végzett gyakorlatok formáira is kitér, s ezek közt az írás is kitüntetett figyelmet kap. Míg Platónnál ez a gyakorlat még a dialógus vagy a pszeduo-dialógus, a hellenizmustól egyre inkább írásbeliség. „Az önmaga olyasvalami, ami anyagot szolgáltat az íráshoz; az írás témája, objektuma (szubjektuma) lehet.”³³ Foucault azonban azt is kijelenti, hogy az identitás kérdése ugyan mindig feltételez egyfajta rögzítettséget, ám az effajta rögzítettségnek nem szabad megrekednie az állandóságban, változatlanságban, hanem differenciálásként, folytonos újratemtődésként kell képződnie.

A regény nyelvezetének vizsgálata mellett, amely e tanulmány fókuszában áll, látható, hogy a szereplők óriási utat járnak be önmaguk fejlesztésében és megismerésében, képességeik, hajlamaik, vágyaik, céljaik felismerésében és felvállalásában, lehetőségeik kiaknázásában, összhangban a kor emancipatorikus tendenciáival saját maguk emancipációját is elvégzik. Az önmagasság technikai kifejezéssel (is) jellemezhető folyamat előrehaladtával, az önismeret, önbecsülés, a belső függetlenség, azaz a szubjektíváció egy magasabb szintjén tehát (még) az is lehetővé válik, hogy a szereplők szolipszizmusukat, önmagukra koncentráló mivoltukat egy másfajta, *mi*-vé olvadó, összefonódó formában alkossák újra.

A regény hőseinek a tudatán, érzésein, gondolatain és tettein keresztül mutatja meg azt a folyamatot, hogy egy adott társadalmi helyzetben egy adott családi, társadalmi pozícióban lévő személy miként és mennyiben képes szembenézni a történetileg generált, a tudás és a hatalom szintjén érvényesülő folyamatokkal, s tapasztalatai segítségével mit és milyen szinten tud

tenni annak érdekében, hogy az adott helyzet, a történelmi, társadalmi körülmények, kötöttségek által „kijelölt” pozíciókkal szembeszálljon, és kiküzdje legfőképpen saját – de szerencsés esetben önmagán túlmutató – függetlenségét. A foucault-i értelemben vett „önmagunk gondozása” és „az önmagaság technikái” ezen a ponton tud túllépni az egyéni 83 egy újfajta kollektivitás, egy cselekvő „mi” lehetőségének irányába. Ugyanakkor Tompa regényének végkifejlete le is választja figuráinak önismereti, önfejlesztő útját a társadalmi, történelmi helyzet adta – vagy szabta – folyamatokról, hiszen az első világháború és a Trianon utáni helyzet, az impériumváltás, mindennek közigazgatási, társadalmi, gazdasági állapotokat és a nemzet-, hazatudatot felborító következményei pontosan ellenkező irányúak a főszereplők egymásra találásához, belső útjához képest.

Míg az önmagaság technikáinak az antikvitásban kiemelt szerepe volt, s az önvizsgálat a gondolatok, a valóság és a helyes cselekvés megfelelését mérlegeli, a kereszténységben az önvizsgálati gyakorlat kulcsfogalmai az engedelmisség és a szemlélődés, s lényegében az egyénben (szerzetesben) jelenlévő gondolatokat Isten tükrében kell vizsgálni. A szubjektumnak fel kell adnia önmagát, fel kell áldoznia a szabad akaratát. Ez az Én új technikája.³⁴ Mindezt talán azért érdemes említeni, mert segítségünkre lehet annak megértésében, hogy miért okoz nehézséget, feszültséget a test dolgainak elbeszélése a szereplők számára. Számos szöveghely megmutatja, hogy a test dolgai, például a test kinézetéről, illetve a vele való foglalatosságokról, a test folyamatairól, de legfőképp a sexualitásról való beszéd a legnehezebb a két elbeszélő számára, hiszen nyelvhasználatukra, diskurzusaikra rányomja a bélyegét a keresztény és zsidó szemléletmód, az énről való beszédnek szinte kizárólag lelki, morális aspektusa van, lehet (önvizsgálat, gyónás, a testi dolgok tabuizálása), ugyanakkor választott tudományterületük és a kor emancipatorikus törekvései a test megfigyelésére, a test egészségének, jólétének, örömeinek leírására ösztönzi őket. A beszédhelyzetből fakadóan az önmagaság technikái testi, lelki, szellemi vonatkozásban egyaránt suta módon, esetlenül, egy kevert, zavaros nyelven tudnak csak artikulálódni.

A regény vége, fordulatával újrakezeli a mű egészét, új lehetőségeket nyit az értelmezés számára, mivel az addig zajló folyamatokat, a regény egészén végigvonuló két ént, a felépített, kiküzdött identitásokat, szubjektumokat és egy hagyományos értelemben vett fejlődésregény kibontakozását is felszámolja, továbbá, mellesleg, annak lehetőségét is, hogy a művet naplóként olvassuk: „Példának okáért, hogy írunk-e naplót. Mostan, mai napság vagy a múltban. Mind a kettő leszögezi. Akkor kvittek vagyunk, nincs is mit

kicsérélni, akkor el fogjuk csak beszélni a múltat. Jobb is így.”³⁵ E részlet alapján merül fel az értelmezőkben,³⁶ hogy a regény maga tehát nem más, mint az a történet, amit a szereplők végül, összetalálkozásukkor „elbeszélnek” egymásnak, de ez szintén nem állja meg a helyét a szó szerint idézett

84 hosszú levelek, egyéb írások, és a hosszú, igen részletes leíró részek és beszámolók miatt. Ennek az interpretációs lehetőségnek ellentmond az is, hogy az egyes fejezetek a maguk jelenét, közelmúltját élik és fogalmazzák meg, nem látnak túl a maguk idején, nincsenek előre utalások a szövegben. Az elbeszélők tehát a mondás idejében nem ismerik a történet egészét. De a regény zárlatából nézve, a hirtelen egymásra találás pozíciójából a múlt elmesélésére nincs is szükség, sőt, mondhatni, hogy szemszögükből az egész addigi elbeszélés teljesen hiábavalónak tűnik: „De nemigen kell semmit se elbeszélni egyik a másikának. Miért. Mert mind eddig semmi nem volt még. Semmi. Egyáltalában nem is éltünk semmit. Csak én éltem, mondom, s csak te éltél, mondog. S akkor ez mostan idebenn elég, s akkor kezdődik valamilyen más élet.”³⁷

A regény zárlatában két alkalommal is találkozunk az én felszámolásának gondolatával, s ezek a részek szintén nem igazítanak el a szöveg státuszát illetően. Az egyik részlet az egymásnak, utólag elmondott történet lehetőségét, sőt létjogosultságát veti el: „De most már nem lehet úgy kezdeni többé a mondatot, hogy »én«, mert ezt az egyezséget kötjük, tehát akkor a múlttól sem lehet beszélni.”³⁸ A másik részlet szintén bizonytalanságot generál: „Az ember egészen így érez mostan. Lángban van. Meg úgy is van, el kell égni egynek is, másnak is, mi azt mondja csak, hogy: én. Én, a férfi. S hogy: én, a nő. El kell égni s semmi lenni, mert az olyasmi már nem kell, hogy én. Nem kell a napló, ha lett is volna, már bizonyosan nem kell. Mert az ember ott folyton csak úgy beszél, hogy én.”³⁹ A feszültséget leginkább az utolsó mondat okozza, mivel a regény egésze – ezidáig – én-szólamban szólalt meg, ahogy ez a szubjektív elbeszélésformákban – mint a napló, vallomás, emlékirat – szokás. Az elbeszélő és az elbeszélte én kérdése azért is kitüntetetten hangsúlyos, mert a szövegben csak a két szubjektív megszólalási mód által, a két szereplőn keresztül látjuk a 20. század eleji Magyarország társadalmi változásait, gazdasági helyzetét, majd a jókora következményekkel és változásokkal járó történelmi eseményeket. A két fiatal orvostanhallgató pedig saját helyzete, tapasztalata alapján értelmezi a történéseket, s a szubjektív nézőpontok folyamatos váltakozása, a két fiatal belső fejlődéstörténete érzékelteti, hogy nincs egyféle, rögzített igazság, nem lehetnek végérvényes morális ítéletek sem, minden nézőpont, szemléletmód függvénye. Ezért az én és az énbeszéd felszámolása, megkérdőjelezése a mű végén lényegében az egész többszáz oldalas énelbeszélésre, annak érvényességére kérdez vissza. A két magányos ember egygyé forrása, egymásra találása

mintha ellenpontozná az ország szétszakadását, a nemzeti identitástudat erős sérülését, ugyanakkor az identitás kérdését tekintve mégsem megnyugtató a mű zárata.

Összegzésként elmondható, hogy a *Fejtől s lábtól* esetében 85 Tompa Andra egy nagyon erős, egyedi regénynyelvet teremtett, amely szándékosan él az elbizonytalanítás és a hibázás eszközeivel, s ezek az eljárások későbbi műveiben is szerepet kapnak, ha nem is ennyire hangsúlyosan. A szerző tehát egy térben és időben eltávolított, stilizált nyelv mellett döntött. Elbeszélőit egy formailag gyönyörűen kidolgozott, de szándékosan darabos, nehézkes, rontott nyelven beszélteti, a két fiatalban erősen munkál az önkifejezés vágya, a saját identitás és a saját élet megtalálásának igénye, de az ehhez szükséges nyelvnek kevésé vannak birtokában, verbális késégük hiányosságai töredezett, kevert stílust eredményeznek. A végül használt nyelv nemcsak saját képességeiket tükrözi, hanem a korabeli társadalom és nyelvhasználat, a nyelvi önreflexió kezdetlegességét is. A dolgok kimondásának, megfogalmazásának nehézségeire nemcsak a szereplők, elsősorban a lány monológjai reflektálnak elszórtan, a nyelvet, fogalmazásmódot illető elvárások az egyetemi és hivatali közeg felől érkeznek, például Lechner dolgozatbírálataiból. De a fentről érkező követelmények eligazító kiskátéja, nyelvhelyességi „kioktatója” mégis inkább humorossá, ironikussá válik a fürdőkről szóló jelentések elvárt nyelvezetét megfogalmazó hivatalnok (az E. K. E irodalmi titkára) részéről, ugyanakkor ez a jelenet mégis bepillantást enged a korabeli nyelvhasználat, nyelvi emancipáció nehézségeibe, kérdéseibe is.⁴⁰ A regény a titkár úr követelményeit nem valósítja meg maradéktalanul, nem is célja ez. A nyelvi hiba, a tudatosan kevert, roncsolt, következetlen nyelvhasználat, a belső monológ modalitásai és az elbeszélői pozíció kérdései termékeny, ugyanakkor persze zavaró bizonytalanságokhoz, dilemmákhoz, eldönthetlenségekhez vezetnek, s hordozzák, érzékeltetik mindazt a nehézséget és elbeszélői kihívást, miként lehet súlyos történelmi fordulatokat, tragédiákat, társadalmi folyamatokat, árnyaltan, több nézőpontból árnyaltan, jól látni és jól láttatni. Ehhez legelébb egy nyelvet kellett találni, vagyis kitalálni.

Új Forrás 2023/6 – Vissy Beatrix: „nem-e-kár” – Az elbeszéd (hiba) poétikája Tompa Andra *Fejtől s lábtól* című regényében

¹ A következő idézetben számos mai használattól és/vagy helyesírástól eltérő nyelvi elemet találhatunk: „Most jön a Jászai Mari. A Good Templár itteni **meg alakuló** gyűlésében fellépett a leghíresebb magyar színésznő, Jászai Mari is. Azért mondom, hogy fellépett, mert bár ő az első mondatában **megmondotta**, hogy nem **színésznőnek** van jelen **mostan**, hanem egyszerű **abstinens**, mégis úgy viselkedett, mint [egy] primadonna. Én ugyan soha nem láttam színpadon, s most sem néztem meg, pedig **eljátszotta itt egy görög tragikát**, ha már egyszer [a] városunkba látogatott, muszáj

volt neki nem csak egyleti dologban jönni, hanem a foglalkozása szerint mutogatnia magát. Először is ez a nő annyira be volt fűzve, mint egy középkori lovag a páncéljába, csoda, hogy abba a szoros **ruhába** helyet kap a tüdeje a bordakosarak között, s tud szépen ütemesen levegőt venni. Mert azt tud, meg kell hagyni. Mondani sem kell, hogy az egész Rhédey-**ház teli lett zsúfolva** emberrel, persze nem az **astinens** beszédekre jöttek, hanem a híres színésznőre.” TOMPA Andrea, *Fejtől s lábtól*

86

² PALÓJTAY Kinga, *A párhuzamosok a véletlenül találkoznak: Tompa Andrea: Fejtől s lábtól*, Jelenkor, 2014/1, 112–116.; BORCSA János, *Korszerűen – egy színlelt, régi nyelven: Tompa Andrea: Fejtől s lábtól*. Kettő orvos Erdélyben, Székelyföld, 2015/9, 145–159; BÁNYAI Éva, *Párhuzamos élet-képek : Tompa Andrea: Fejtől s lábtól*, Bárka, 2014/3, 113–115; LENGYEL Imre Zsolt, *A részek lázadása: Tompa Andrea: Fejtől s lábtól; Bartók Imre: A patkány éve, Műút*, 2013/39, 67–72.

³ „Bezzeg Budapesten az máshogy lett volna, ha én ott látom **meg gólyaságomat**. Az egy ünnep. Ez itt egy gyász nekem. Ott az ember jókedvében táncol, itten **meg a dühenben**.” TOMPA, *i. m.*, 25. – Az első kiemelt helyen inkább kíváncsokra, míg a második megjelölt helyen inkább elhagyható lenne a határozott névelő.

⁴ Például: „**Nem-e jobb** lett volna mégis férfinek születni meg, mert akkor az emberből nem lesz ilyesmi.” *Uo.*, 44.; „Ezért fárasztani ide magát az embernek nem-e kár.” *Uo.*, 91. (Ez esetben a szórend, az igeikötő helye is fokozza a mondat nyakatekerttségét.) „Kell-e tényleges ily alapossággal felmérni, nem tudhatom, **nem-e túlzott fontoskodás**.” *Uo.*, 159.; „Utóbb kérdezem, **nem-e elvihetném** mégis ezt magammal az útra.” *Uo.*, 167. „S akkor kérdi, **nem-e kezdtem** jární hittan útra a katolikusokhoz, mert ottan nekik ígén szép mennyországuk van megígérve.” *Uo.*, 59.

⁵ Például: „Mert a **rontásba** s az ellenségeinek a rosszakaratában nagyon hisz.” *Uo.*, 39.; „Mellesleg most telefonoztam életembe először.”; „Az ember **unalmába**, s mert nem tudja, mit csináljon kezével-lábával, ilyesmire szokott vetemedni.” Mindkettő: *Uo.*, 123. „Mondotta még, hogy erre felé száz kevés akad, inkább benn **Brassóba** s azon túl Nyugatra” *Uo.*, 223.

⁶ Az úgynevezett belviszonyragoknak, vagyis a gyakran valaminek a belsejére utaló toldalékoknak a jelentéstani hármasságát (a *-ba/-be* 'oda' értelmezése, a *-ban/-ben* 'ott' értelmezése és a *-ból/-ből* 'onnan' értelmezése) lényegében mesterségesen alakították ki, és ma is csak a választékos köznyelvre és írott nyelvre jellemző. Korábban, a magyar nyelv egész dokumentált történetében viszont a nyelv minden rétegében, beszélt és írott nyelvben egyaránt a legnagyobb kavarodás volt megfigyelhető: természetesen használták a *-ba/-be* toldalékot 'ott' értelmezésben is, a *-ban/-ben* toldalékot pedig 'oda' értelmezésben is, a jelek szerint minden különösebb lelkifurdalás nélkül. Csak a nyelvújítás idejében kezdtek el, az általános szabványosítás szellemében, azon igyekezni, hogy az irodalmi normában (értsd: az emelkedett írott nyelvben) következetes jelentéstani eltérést fejezzen ki a két toldalék különbsége. Az „írásbeliségben viszont idővel rendet vágta az egyre-másra megjelenő grammatikák szerzői, de még inkább a nyomdászok, és elkülönítették a kétfajta ragot”. ZSADON Béla, *A választékos nyelvbe hibának számít*, Korrektorblog, 2014.03.10., https://korrektor.blog.hu/2014/03/10/a_valasztekos_nyelvbe_hibanak_szamit. (Hozzáférés: 2023.02.13.)

⁷ Például: A szép kiránduló **hely, melyek** mind hasznos és egészséges időtöltés, azt fel fogom sorolni, főleg propagálom az Erdély-részi Kárpát Egyesület-et, mi megszervezi a túrizmust itten. A szép csolnakázó tót, min télen korcsolyát lehet öltetni, nem fogom kifelejteni.” TOMPA, *i. m.*, 58.

⁸ [A kutyákat sajnálja] „hogy nem emberi lények, ezért **nem tudhatnak** tanulni, szellemileg fejlődni, **levetkőzni az állati dolgokat**.” *Uo.*, 139–140. Az utolsó elemnél már határozott ragozást kellene használni: nem tudhatják levetkőzni. „Legkevésbé apám azon elvárásának tudnék mostan megfelelni, **hogy milyen eljárásokat kezdjük el bevezetni s kiépíteni**.” *Uo.*, 179. Helyesen: *kezdjünk el bevezetni s kiépíteni* lenne.

⁹ „A szép csolnakázó **tót...**” *Uo.*, 58.; „S olyan intelligensen beszélget, idegen **szók**, német főleg, s ilyesmi **dívtaszók**.” 82.; „mi igen reklámálva áll a könyvekben, az csupán állatok, **lók**, tehének...” *Uo.*, 220.

¹⁰ „Józsai bácsi ezen szép dolgokat már oly lágyan s ábrándosan mondja, mint akinek főleg a múltjában található fel mind ezen nagy kalandokat, **flirteket**, s szerelmeket.” *Uo.*, 192. (Az utóbbi ragozási hiba arról tanúskodik, hogy a férfi nem ismeri a flirt szó helyes kiejtését.)

- ¹¹ „Az Új-Lipót városban laknak, egy szép nagy lakásban, olyan bérházban, **mit** híres építész csinált, az egész házat. Itt a házaknak van építész tervezőjük, nem csak úgy felhúzzák. Rengeteg benne az üveg, s oly bútrok, **mik** a falba vannak berakva. Ötödik emelet. Én még öt emeletes házba sose jártam. [...] A fűtés benne van a párkettben, s a konyhai kövek alatt elbújtatva, **mitől** télen meleg a padló.” *Uo.*, 81. A kiemelt névmások mellett az idézetben feltűnhet még a *bútrok* szó egészen furcsán elrontott alakja, a *parketta* régies, idegenszerű használata vagy az *Én még...* kezdetű mondatban hemzsegető hibák, a mondat a mai helyesírás szerint így nézne ki: Én még ötemeletes házban sosem jártam.
- ¹² *Uo.*, 35. „**De viszont** kórbonctan órán minden diáknak kijut egy teljes cadaver, úgy érteve, hullatest” *Uo.*, 49.; „s különös hangsúlyt fektet az erdélyi tehetségek elősorolására, **de viszont** elmondja azt is, ...” *Uo.*, 262.
- ¹³ Például: „s költészet, **mi** egyéb íránt mostanában nagyon tárgyalja a testi dolgokat, **hol** már tisztára a **pornográfia van a költészetben is elterjedve.**” *Uo.*, 36. (A passzív szerkezet mellett a vonatkozó névmások már említett, slendrián használatára is láthatunk további eseteket.) „Na s akkor leszek én férjhez menve!” *Uo.*, 249.
- ¹⁴ Például: „De lehet, ha lenne jó közlekedés, s orruk előtt állana meg a cűg minden faluban, akkor lehet, a sok székely ember is mind megy ki Amerikába.” *Uo.*, 160.
- ¹⁵ „Ejsze, felelt kényszeredetten. Akkor jó lessz.” *Uo.*, 356. „S figyelmesebben végezni kisdég az egyetemi dolgokat. Lehet, mostan mind jobban s jobban kezdek gondolkozni az orvosi dolgokon, hiszen énnekem is mindjárt be kell állani apám fürdőjébe.” *Uo.*, 193.
- ¹⁶ *Uo.* 218. (Kiemelések tőlem – V. B.)
- ¹⁷ Mindkettő esetre egy-egy példa: „Az nem úgy van, hogy az ember bemegy, fogja a kést, s őneki semmi érzése nincs.” *Uo.*, 200.; „Csakhogy milyen dolog az új ruha. Az ember veszi fel az újat, forog benne, nézi magát, még jobban örül, mintha a szabó varrta volna, mert az az ő barátnéjától való.” *Uo.*, 201.
- ¹⁸ *Uo.* 223. (Kiemelések tőlem – V. B.)
- ¹⁹ BAZSÁNYI Sándor, *Delectatio operationis* = BAZSÁNYI Sándor, DARABOS Enikő, *Két bírálat egy könyvről: Tompa Andrea: Fejtől s lábtól*. Kettő orvos Erdélyben, Holmi, 2014/4, 473.
- ²⁰ Vö. LENGYEL, *i. m.*, 67.
- ²¹ BAZSÁNYI, DARABOS, *i. m.*; BORCSA, *i. m.*; LENGYEL, *i. m.*; PALOJTAY, *i. m.*; BÁNYAI, *i. m.*; SZARVAS Melinda, *Részletes bemutat(koz)ás: Tompa Andrea: Fejtől s lábtól*, Alföld, 2014/3, 115–120.
- ²² SZARVAS, *i. m.*
- ²³ Ilyen például a *Megbocsájtok, kérdem* fejezetben a lány levele szüleihez vagy a fiú apjának írt levele, amikor fiának a fürdőorvos szerepet szánja vállalkozásában (*Fürdői tervek* fejezet). „ilyen terjedelmes levelet sem írtam még neked, ebből is kiviláglik, hogy milyen fontos családi terveim vannak veled.” TOMPA, *i. m.*, 95.
- ²⁴ „Egy reggel az ivó kúrámon látok egy úri embert, ki jegyzőfüzettel jár s jegyezget. Gondoltam, elstátlok mellette, s meglesem, mit írkal, hátha ő is olyan iveket töltöget, miket nekem kell.” *Uo.*, 225.
- ²⁵ „Teccik, hogy sok nyelven szólnak itten, az ember egészen a külföldön érzi magát.” *Uo.*, 225.
- ²⁶ „Viszont ha én most úgy játszom a szerepemet, hogy azt hiszem, ők nagy megbocsájtva küldenek majd pénzt, s visszafogadnak, akkor majd meglátják, hogy én voltaképpen nem feltételeztem rólluk a rosszat. Palinak hogy küldenek, azért írom, mert azzal kisdég bosszantom. Neki adnak, nekem nem, hol ott ikrek vagyunk.” *Uo.*, 34.; „s végrendelkezett, s akkor ő ebbe a földbe akar szállani. Nem kellett neki a fő város már.” *Uo.*, 394.
- ²⁷ *Uo.*, 141.
- ²⁸ *Uo.*, 166.
- ²⁹ Darabos Enikő veti fel Foucault nyomán ezt a gondolatot kritikájában, vö. DARABOS Enikő, *A test poétikája* = BAZSÁNYI, DARABOS, *i. m.*, 474.
- ³⁰ Michel FOUCAULT, *Az önmagáság technikái*, ford. KICSÁK Lóránt = M. F., *Nyelv a végtelenhez*, Debrecen, Latin Betűk, 1999, 346.
- ³¹ *Uo.*, 352.
- ³² Vö. *Uo.*, 359.

³³ *Uo.*, 354.

³⁴ *Vö. Uo.*, 366.

³⁵ TOMPA, *i. m.*, 463.

³⁶ PL. SZARVAS, *i. m.*; PALOJTAY, *i. m.*

³⁷ TOMPA, *i. m.*, 470.

88

³⁸ *Uo.*, 484.

³⁹ *Uo.*, 470.

⁴⁰ „[N]yomban látom rajta, hogy vizsgáztatni fog. – Első meglátás. El kívánom mondani, hogy a jelentést magyarul kell megfogalmazni. A mi azt jelenti, hogy a sok latin meg idegen szók, a mikkel a maguk fejét teletömi az egyetem, mert úgy véli, hogy csak az lehet tudományos és megfontolt, a helyett szép magyar beszédet követelünk. Hallottam, hogy kegyed jeles tanuló, és ki-tüntetéses ösztöndíjas. Hát akkor halljam, hogy micsoda volna a hamvalag, a szikhalvag, a szikéleg, a keseréleg, a mészéleg, a vasélecs meg a légenyszesz. [...] – Hát ilyen egy jeles tanuló Erdélybe, kérem szépen. Még a legalapvetőbb vegyületeket sem tudja megnevezni az anyanyelvén, kérem. Akkor hogyan fogja leírni nekünk kegyed a fürdőink vizeinek a vegyi elemzését, tesszük fel a kérdést. Ilyen oxid meg olyan klorid, igaz-e. Mindent csak mesterséges szavakkal tudnak mondani. [...] Mi itt nem követjük, sőt mérgezőnek hisszük Magyarország, főleg Budapest beszédének dívatát a sok idegen szók és kifejezések használatában, hanem mi a tiszta erdélyi magyar beszéd művesei vagyunk. Például itten van kegyednek a csúf német strand szó, ha már a maga fürdői területét érintjük. Nem volna erre szép magyar szó, a főveny parti fürdő, kérdezhetnök. Hát nem egy csodálatos szó ez vajjon. Meg az ilyen kur, olyan kur. Kurszalon, meg kurtaksa. Kérem szépen. Gyógy, magyarul ez gyógy. Gyógyterem. Gyógyzene. Gyógydíj. [...] – A második meglátás. Kerülje a „ká” betűs szókat, még ha magyarul is volnának! Nehogy azt találja jelenteni minden helyiségből, hogy kellemes a fürdő, kedvesek az orvosok, kényelmesek a szobák és kedvezőek az árak meg kies a természet! Tes-sék megtanulni a magyar szókincset, és mindenre a megfelelő szép magyar szókat s kifejezéseket odaírni.” *Uo.*, 164–165.

